

**2026 M. PAGRINDINĖS SESIJOS BALTARUSIŲ TAUTINĖS MAŽUMOS GIMTOSIOS KALBOS IR
 LITERATŪROS VALSTYBINIO BRANDOS EGZAMINO PIRMOSIOS DALIES ELEKTRONINĖS
 UŽDUOTIES MOKINIŲ DARBŲ VERTINIMO INSTRUKCIJA**

Klausimo Nr.	Atsakymas	Vertinimo kriterijai	Taškai
I DALIS KLAUSOMO TEKSTO SUPRATIMAS (8 TAŠKAI)			
1.	Гісторыя з'яўлення татар у ВКЛ. Узаемаўплыў культур. Мова і пісьменнасць. Першаадкрывальнік кітабаў. Адраджэнне цікавасці да кітабаў на пачатку XX стагоддзя.	За правільны адказ.	1
2.	Моўная асіміляцыя татар пры захаванні ісламу.	За правільны адказ.	1
3.	Дыпламатычная перапіска татар.	За правільны адказ.	1
4.	У тэкстах кітабаў адлюстравалася жывая беларуская мова.	За правільны адказ.	1
5	Качка, каўбаса, кішэнь.	За правільны адказ.	1
6.	Дзеканне і цеканне.	За правільны адказ.	1
7.	выкарыстанні трох алфавітаў: кірыліцы, лацініцы і арабіцы.	За правільны адказ.	1
8.	Адбыўся ўзаемаўплыў культур: татары перанялі мову і адначасова яе ўзбагацілі, узбагацілі побыт беларусаў.	За правільны адказ.	1
II DALIS SKAITOMO TEKSTO SUPRATIMAS (16 TAŠKŲ)			
9.	Каб падкрэсліць прыгажосць Барбары.	За правільны адказ.	1

10.	Напісаныя Барбарай лісты.	За правільны адказ.	1
11.	Таму што невядомы мастак, згодна з легендай, надаў Мадонне рысы твару памерлай каралевы.	За правільны адказ.	1
12.	Гэта сведчыла пра глыбокае гора і бязмернае каханне Жыгіманта, якое стаяла вышэй за каралеўскі статус.	За правільны адказ.	1
13.	Трагедыя кахання, якое сутыкаецца з крывадушнасцю і жорсткасцю свету.	За правільны адказ.	1
14.	Спачванне памерлай жонкі свайму мужу, які моцна тужыць.	За правільны адказ.	1
15.	Інтрыгі прыдворных і каралевы- маці.	За правільны адказ.	1
16.	“смуток твой чорны” – эпітэт. “зло спатыкнулася аб... усмешку” – метафара. “яны, як сляпні, пааблепяць” – параўнанне. “О мой ласкавы кароль!” – рытарычны зварот.	За 3 правільныя адказы 1 бал. За 4 правільныя адказы 2 балы.	2
17.	Сігізмунд – адданы, паглыблены ў свой боль. Варвара – ахвярная, жадае спакою. Прыдворныя – крывадушныя, з “бруднымі вуснамі”. Каралева-маці – прадузятая, не прымае нявестку праз яе род.	За 3 правільныя адказы 1 бал. За 4 правільныя адказы 2 балы.	2
18.	Выклікае пачуццё агіды да іх.	За правільны адказ.	1
19.	Гэта метафара іх ілжывасці і абраз у яе адрас.	За правільны адказ.	1
20.	Варвара адмаўляецца ад хвалы людзей, якія пры жыцці яе ненавідзелі.	За правільны адказ.	1
21.	Чорны – глыбіня пакут караля, белы – чысціня і высакароднасць памерлай.	За правільны адказ.	1
22.	Трагічны лёс Барбары Радзівіл / Варвары як сімвал сапраўднага кахання.	За правільны адказ.	1
III DALIS TEKSTO KŪRIMAS (16 TAŠKŲ)			
23.	Праз некалькі месяцаў я пацікавіўся пра лёс свайго рукапісу.	За 2 правільныя адказы 1 бал.	2

	Ужо, як стала вядома, пастаноўлена аб правядзенні фестывалю ў Румшышкес. Яны самі арганізавалі і ўдзельнічалі ў гэтых святах.			За 3 правільныя адказы 2 балы.	
24.	1. Даклад аказаўся вельмі эфектыўны , бо прапановы былі рэалізаваны на практыцы. 2. Урачыстая цырымонія атрымалася надзвычай эфектнай . 3. Ліст быў накіраваны непасрэдна адрасату . 4. Адрасант абавязаны пазначыць на канверце зваротны адрас. 5. У краіне пачалася выбарчая кампанія. 6. Савет – гэта выбарны орган мясцовага самакіравання. 7. Яго асабовая справа захоўваецца ў канцылярыі. 8. Мы вялі асабістую размову без сведкаў.			За 6 правільных адказаў 1 бал. За 7 правільных адказаў 2 балы. За 8 правільных адказаў 3 балы.	3
25.	Не ўмее нічога рабіць – у яго дзве рукі і абедзве левыя. Часта распаўсюджвае плёткі – мае доўгі язык. Вырашыў складаную праблему – з плячэй камень зваліўся. Разгубіўся і сумуе – павесіў нос. Празмерна ганарыцца сабой – нос задраў. Маўчыць, калі трэба гаварыць – вады ў рот набраў.			За 4 правільныя адказы 1 бал. За 5 правільных адказаў 2 балы. За 6 правільных адказаў 3 балы.	3
26.	Надзьмуўся Спіць Круціцца Баіцца Лезе Ляпнуў Маўчыць	як	мыш на крупы. пшаніцу прадаўшы. уюн на гарачай патэльні. воўк ягняці. аса ў вочы. лапцем па балоце пляснуў. воцату выпіўшы.	За 5 правільных адказаў 1 бал. За 6 правільных адказаў 2 балы. За 7 правільных адказаў 3 балы.	3
27.	Чаму класічная літаратура застаецца актуальнай для сучаснай моладзі? Ці ёсць будучае ў папяровай кнігі?			За правільны адказ.	1
28.	Асноўныя этапы напісання сачынення-разважання . Перш за ўсё, важна дакладна зразумець пытанне або сцвярджанне, на якое вы будзеце адказваць. Падумайце, што менавіта вам трэба прааналізаваць і якое меркаванне выказаць. Галоўная думка вашага сачынення павінна быць			За 3 правільныя адказы 1 бал. За 4 правільныя адказы 2 балы. За 5 правільных адказаў 3	4

	выразнай і лагічнай. Гэта можа быць аргумент, які вы будзеце абараняць або абвяргаць. Падмацуйце свае думкі фактамі, прыкладамі і асабістымі назіраннямі. Такое сачыненне звычайна ўключае: Уводзіны: акрэсліць тэму і сфармуляваць тэзіс. Асноўная частка: тут трэба прывесці аргументы і контраргументы. Заклучэнне: зрабіце выснову, заснаваную на прадстаўленых доказах. Гэта можа быць абагульненне вашага меркавання або заклік да дзеяння. Лагічнасць і паслядоўнасць — аснова паспяховага сачынення. Выкарыстоўвайце словы і фразы для сувязі частак тэксту: “па-першае”, “такім чынам”, “наадварот”, “з іншага боку”.	балы. За 6 правільных адказаў 4 балы.	
--	--	---	--

Іў viso – 40 taškų.

Klausomo teksto transkripcija

Чаму Аль-Кітабы – жывое сведчанне жыватворнай беларускай традыцыі?

Сёння размова пойдзе аб унікальнай з'яве беларускай культуры – беларускіх тэкстах, напісаных арабскім пісьмом. Гэта значыць, гаварыць будзем пра беларускіх татарараў і створаныя імі кнігі – Аль-Кітабы.

Як вядома, сяліцца на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага, на беларускіх землях, татары пачалі яшчэ ў пачатку XIV стагоддзя. Найбольшая колькасць татарараў на нашых землях з'явілася напрыканцы XIV стагоддзя. Гэта былі нашчадкі хана Тахтмышы, яго паплечнікі, выгнаныя з Залатой Арды і гасцінна прынятыя Вялікім князем Вітаўтам. Былі сярод іх і палонныя, якіх грозны Вітаўт падчас сваіх паходаў прывёў з Крыма.

Татары былі выдатнымі воінамі, яны атрымалі прывілеі і права вольна спавядаць уласную рэлігію. Разам з намі яны бралі ўдзел у Грунвальдскай бітве, ды не толькі ў ёй. Яны верна служылі сваёй новай радзіме і зямлі, якая стала таксама і іх зямлёй. Для іх тут назаўжды, як яны прысягалі на сваіх шаблях на вернасць княству: пясок, вада і дрэвы будуць агульнымі з намі.

За 600 гадоў, якія татары жывуць разам з намі на беларускай зямлі, яны вельмі многае перанялі ад нас, але і істотна паўплывалі на нас, на нашу культуру і побыт. Яны перадалі нам шмат сваіх сакрэтаў і карысных ведаў у конегадоўлі, агародніцтве, гарбарстве. Нямала слоў татарскага паходжання зараз ужываецца ў беларускай мове. Напрыклад: *баран, гурт, кабан, качка, каўбаса, тавар, кішэнь, сабака, тытунь* ды іншыя.

Беларускія татары ў мінулым – гэта не толькі выдатныя воіны, не толькі якасныя агароднікі, якія славіліся найлепшай расадай па ўсёй Беларусі ў той час. Гэта яшчэ і высокая культура, увасобленая ў іх пісьмовых помніках, у нашай супольнай з імі спадчыне. Татарскія карані, дарэчы, меў такі знакаміты беларускі паэт як Францішак Багушэвіч. Ды хіба толькі ён адзін!

З цягам часу беларускія татары асіміляваліся ў моўным плане: перайшлі на беларускую мову ў штодзённым побыце, але захавалі сваю веру – іслам – і іншыя традыцыі ўласнай культуры. Ужо ў XVI–XVII стагоддзях большая частка татарараў не ведала татарскай мовы, а гаварыла па-беларуску.

Пераход на беларускую мову абумовіў і пераклады “Аль-Кітабаў” – рэлігійных кніг беларускіх татар, напісаных па-беларуску, але арабіцай.

“Аль-Кітаб” у перакладзе з арабскай мовы азначае “кніга”. Змест кітабаў:

- апісанні мусульманскіх рытуалаў, падзей, звязаных з жыццём прарока Мухамеда;
- маральна-этычныя павучанні для моладзі пра шанаванне бацькоў, гасцей, сірот, старых і вучоных, суседзяў;
- варажба па літарых Карана, разгадка сноў;
- усходнія легенды, казкі, аванцюрныя ўсходнія прыгодніцкія аповесці;
- У кітабах змяшчаліся таксама розныя гістарычныя паданні беларускіх татар.

Такім чынам, мы, беларусы – адзіны ўсходнеславянскі народ, які ў гісторыі развіцця ўласнай пісьменнасці меў тры алфавіты: наш спрадвечны кірылічны, лацініца, якую выкарыстоўвалі ў час заняпаду беларускай мовы і арабіца. Лічыцца, што першыя тэксты, запісаныя па-беларуску арабіцай, з’явіліся ў татарскім асяроддзі ўжо ў XVI стагоддзі, разам з гэтым, самы старажытны ацалелы беларускамоўны Аль-Кітаб датуецца XVII стагоддзем. Пазней кітабы пісаліся і па-польску. Але зыходнай славянскай мовай, на якой створаны літаратурныя помнікі татар ВКЛ, была беларуская.

Першым, хто пачаў вывучаць кітабы, яшчэ ў XIX стагоддзі, іх першааткрывальнікам быў прафесар Пецябургскага ўніверсітэта, усходазнавец Антон Мухлінскі. Ён, дарэчы, таксама з нашых татар. У сваёй працы “Даследаванне пра паходжанне і стан літоўскіх татар”, якая пабачыла свет у Санкт-Пецярбургу, ён надрукаваў урывкі з кітабаў і даў іх першапачатковую характарыстыку. Пасля яго смерці ў 1877 годзе тэксты ніхто не вывучаў.

Адраджэнне цікавасці да гэтых помнікаў адбылося толькі на пачатку XX стагоддзя. Іван Луцкевіч, выдатны беларускі палітычны і культурны дзеяч, а таксама акадэмік Яўхім Карскі паказалі выключную важнасць Аль-Кітабаў для вывучэння беларускай мовы. Унікальнасць гэтых помнікаў для беларускіх мовазнаўцаў у тым, што мова кітабаў – то жывая народная беларуская мова таго часу.

Такім чынам, з дапамогай арабскай графікі, прыстасаванай да беларускай фанетыкі, больш дакладна, у параўнанні з пісьмовымі помнікамі, напісанымі кірыліцай, перададзены такія важныя асаблівасці беларускай мовы, як дзеканне і цеканне. У свой час акадэмік Яўхім Карскі адзначаў гэтую важную акалічнасць арабскаалфавітных рукапісаў, якія, цытата: “Даюць шмат цікавага матэрыялу для меркавання аб беларускай мове 16-17 стагоддзяў. У тэкстах кітабаў напоўніцу адлюстравалася жывая беларуская лексіка, жывое беларускае слова: *спрэчка, заранак, прысмакі, згода, гадаваць*; фразеалогія: “*як вокам міргнуць*”, “*як слова сказаць*”, “*на свет пусціць*”, “*на ногаць*”, “*шлюб браць*”; беларускі сінтаксіс: “*дзякаваць таварышу*”. З дапамогай арабскай графікі, прыстасаванай да беларускай фанетыкі, больш дакладна ў параўнанні з пісьмовымі помнікамі, напісанымі кірыліцай, перадаюцца некаторыя гукавыя асаблівасці беларускай мовы. У першую чаргу, паўторымся, дзеканне і цеканне.

Такім чынам, Аль-Кітабы і іншыя рукапісы беларускіх татар, пісаныя арабіцай па-беларуску, – то жывое сведчанне жыватворнай беларускай традыцыі.